

TÉZISEK

A MODERN ANGOL REGÉNY FILMEN

Az adaptáció igen érdekes jelenség a filmtörténetben. Bár a nézők nagy többsége természetesen nincs tudatában, hogy a sikerfilmek több mint fele ebbe a kategóriába tartozik,¹ a szakemberek körében mégis számos vitát vált ki a filmeknek ezen formája. Az irodalommal foglalkozók az adaptációknak csekély jelentőséget tulajdonítanak az irodalom magasabbrendűségére hivatkozva, míg a filmes szakemberek vagy figyelmen kívül hagyják, hogy ezek a filmek az irodalomban gyökereznek, vagy éppen túl irodalminak tartják őket ahhoz, hogy komoly figyelmet szenteljenek nekik. Ebből az érdekes alaphelyzetből kiindulva, disszertációm a modern angol regények filmadaptációit igyekszik górcső alá venni.

CÉLOK

A jelen disszertáció több célt is kitűzött maga elé. Először is, megpróbáltam bemutatni, miként lehet egy regényadaptáció komoly szakmai elemzése egyben elfogulatlan tanulmány is. Igen nehéznek bizonyult elkerülni a szokásos irodalmi vagy éppen filmes előítéleteket az egyes adaptációk elemzése során, de reményeim szerint sikerült szemléltetnem, miként nyújt ebben a kulturális és történelmi háttér igen komoly segítséget. A dolgozatban szereplő megközelítés egybeesik az új adaptációelméleti irányzattal, mely igyekszik kitörni az eredeti forráshoz való hűségen alapuló viták bűvköréből, hogy új, kulturálisan sokkal gazdagabb szempontokra terelje a figyelmet. Raymond Williams már 1961-ben azt szorgalmazta, hogy az egyetemeknek „szélesíteniük kéne kurzuskínálataikat, melyekben a társadalomtudományoknak, művészettörténetnek és kritikának is helyet kellene kapnia, ide értve a filmet, televíziós drámát és dzsesszt, valamint a hagyományos művészeteket is.”² Reményeim szerint a jelen dolgozat hozzájárul ehhez a szélesedő kínálatához.

Másodsorban, a fent említett célból fakadóan, ez a dolgozat a jövőben felsőoktatási célokat is betölthet majd. Az egyetemen, főiskolán tanuló diákok számára véleményem szerint fontos megismerni az általuk tanult kultúrát annak teljességében. Ennek következtében az adaptációkat természetesen önmagukban, filmes jelenségként is lehet tanulmányozni, de még fontosabb talán őket egy adott kultúra, irodalom, vagy filmtörténeti korszak alkotásaként

---

¹ Kamilla Elliott, *Rethinking the Novel/Film Debate* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003)

² Roy Shaw and Gwen Shaw, 'The Cultural and Social Setting,' *Modern Britain: The Cambridge Cultural History*, ed. Boris Ford (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) 11.

látni. Disszertációmban megpróbáltam egy olyan kulturális alapot létrehozni, melyből kiindulva az adott filmadaptációk jobban érthetővé válnak, s megértésük során a diákok mélyebb tudásra tehetnek szert a brit kultúrát illetően.

És végül, de nem utolsó sorban, igyekeztem egy létrehozni egy kézikönyvet azok számára, akiket az adaptáció jelensége általánosságban érdekel. Ha valaki csak egy film iránt érdeklődik, vagy éppen egy bizonyos irányzat (pl. a heritage film) iránt, egyszerűen csak felcsapja a dolgozatot a film tanulmányánál, és máris sok mindent megtudhat az adott regény adaptációjáról. Ezért, mint azt később kifejtem, az egyes tanulmányokat úgy állítottam össze, hogy azok önmagukban is megállják a helyüket, vagyis az alapvető háttérismeretek, a történelmi helyzet leírása, valamint az ide vonatkozó kulturális jelenségek mind megjelennek ezekben a fejezetekben is.

A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE

A dolgozat fejezetei a fent említett célokat szolgálják. Az Első fejezet az adaptációelmélet történetét mutatja be az olvasónak: az adaptáció sorsa a filmtörténet kezdetén, fejlődési lépcsőit, valamint a különböző megközelítések, melyek segítségével az elmúlt évtizedekben a szakemberek értelmezték, értelmezik ezt a hibrid jelenséget. Az egyes tanulmányokhoz a regényeket nagyjából évtizedenként választottam ki, ezért fontosnak találtam, hogy egy rövid, összefoglaló leírást adjak a múlt század angol történetéről, beleértve az angol regény- és filmtörténetet, valamint a kulturális változások felvázolását is. Ez az igen érdekes, és remélhetőleg hasznos információ a Második fejezetben található. A Harmadik fejezettől a Kilencedik fejezetig a kiválasztott regények elemzései következnek kronológiai sorrendben:

REGÉNY	FILM
E.M. Forster: <i>Maurice</i> (kb. 1913-14)	James Ivory (1987)
Virginia Woolf: <i>Orlando</i> (1928)	Sally Potter (1992)
William Golding: <i>A legyek ura</i> (1954)	Peter Brook (1963)
	Harry Hook (1990)
John Braine: <i>Hely a tetőn</i> (1957)	Jack Clayton (1959)
Anthony Burgess: <i>Gépnarancs</i> (1962)	Stanley Kubrick (1971)
John Fowles: <i>A francia hadnagy szeretője</i> (1969)	Karel Reisz (1981)
Kazuo Ishiguro: <i>Napok romjai</i> (1989)	James Ivory (1993)

Furcsának tűnhet, hogy míg a dolgozat filmadaptációkkal foglalkozik, a sorrendet mégis a regények publikációjának dátuma határozza meg, azonban én ezt találtam a leglogikusabb rendezésnek. Egy regény megszületése előfeltétele a később belőle születő filmes feldolgozásnak. Ezen felül a sorrend felhívhatja az olvasó figyelmét a megfilmesítések érdekes időbeli eloszlására: egyes esetekben mindössze két év telt el a film megjelenéséig, míg máskor akár több évtized is. A Második fejezet, valamint az egyes tanulmányokban található háttérismeret igyekszik megmagyarázni ezeket a különbségeket. Másrészt, az elemzések sorrendje sugall valamit abból, miért éppen ezek a regények illetve adaptációk kerültek kiválasztásra. A válogatással igyekeztem bemutatni egyfajta fejlődést, s egyben egységet a huszadik század modern angol regényein belül. A műfaj stílusbeli változásai, kísérletei, fejlődése talán kézenfekvőbbnek tűnik, mint a regények mögött meghúzódó azonosság. Azonban ha egy kicsit mélyebbre ásunk, észrevehetjük, hogy a választott regények hősei mind kívülállók, kívül rekedtek. Minden egyes mű elárul valamit arról a korszakról, amelyben született, akár hatalmas sikernek is örvendhetnek, sőt, még a brit irodalom műremekeinek is tekinthetjük őket, azonban találhatunk bennük még ennél is többet. Az első regény, E.M. Forster *Maurice*-a, egy homoszexuális ember küzdelmét mutatja be a konzervatív brit társadalomban; az *Orlando* a nők harcát, nehézségeit is felvázolja hasonló helyzetben; *A legyek ura* bemutatja, miként harcol Ralph és Piggy, hogy fenntartsa a fiúk morális tartását a szigeten uralkodó szélsőséges helyzetben, míg Joe Lampton, Alex, Sarah Woodruff, vagy akár Mr Stevens mind kívülállónak hat az őket körülvevő környezetben. Ezt a szempontot figyelembe véve elmondható, hogy az indok éppen ezeknek a regényeknek a kiválasztása mögött kétoldalú: szerettem volna egyfajta fejlődéstörténetet bemutatni a huszadik századi angol regénytörténetben, míg olyan regények elemzésébe fogtam, melyek mind az egyén küzdelmét mutatják be az adott társadalmi helyzetben.

Az egyes tanulmányok után Függelégeket fűztem a dolgozathoz. Ezek tartalmazzák számos kiválasztott film jelenetekre-, képekre-bontását, illetve kamerabeállítását, mely filmes szempontból segítséget nyújthat az adaptáció folyamatának mélyebb megértéséhez.

MÓDSZER

Mint fent említettem, a tanulmányokban igyekeztem elfogulatlan elemzést adni a kiválasztott regényekről, és azok filmes adaptációiról. Hogy módszeresen rá tudjak mutatni a könyv és a film közötti hasonlóságokra, vagy adott esetben változásokra, Brian McFarlane módszerét alkalmaztam, melyet az 1996-ban megjelent *Regényből film: Bevezető az*

adaptációelméletbe című könyvében használ. Ez a módszer Roland Barthes strukturalista elméletén alapul, mely feltételezi, hogy minden elbeszélés tartalmaz felosztási funkciókat, melyek sarkalatos vagy főbb funkciókból, illetve katalizátorokból épülnek fel. A legfőbb funkciók tulajdonképpen az elbeszélés legfontosabb eseményeit képviselik. Ha ezek az események, vagy funkciók bármely oknál fogva megváltoznak, az egész elbeszélés megváltozik. Ezért ha egy adaptációt elemzünk, érdemes felsorolni az elbeszélés „sarkalatos pontjait,” és megnézni, miként vitte őket filmre a rendező, hogy később esetlegesen meg tudjuk indokolni, ha változás történt.

Minden egyes tanulmány egy általános bevezetővel kezdődik, mely bemutatja mind a regényt, mind a filmet. Ezt követi a legfőbb funkciók listája, majd a filmben észlelt változtatások elemzése. A fentihez hasonlóan, minden filmben fellelhető egy bizonyos szereplőfunkció, mely igyekszik az eredeti regényhez hasonlóan megjeleníteni egy karaktert az adaptációban. Ha egy fontosabb szereplő tulajdonságait vagy funkcióit a rendező megváltoztatja a filmben, a történet adott esetben egész más hangsúlyt kaphat, megváltozhat, mely kihatással lehet arra is, miként ítéli meg a néző az adott szereplőt. Jó példának kínálkozik erre Joe Lampton alakja a *Hely a tetőn* című regényből, illetve Mr Stevens *A Napok romjaiból*. Mivel az eredeti regényben ezek a szereplők egyes szám első személyben, kizárólag az olvasóval osztják meg személyes, őszinte gondolataikat, a rendezőnek valamiféle alternatívát kellett találnia az adott szereplő belső életének bemutatására. A *hely a tetőn* esetében ez oda vezetett, hogy a Joe körül élő szereplők attitűdje változott meg, okot adva ezzel Joe lázadásának, míg *A napok romjaiban* Mr Stevens olyan hallgatag marad *kifelé*, mint a könyvben, s ennek eredményeként, vagyis az olvasónak elmondott bizalmas információk hiányában, egy fecsegő öregúrból az angol visszafogottság és tartás szimbólumává válik. A szereplő funkciók elemzésében tehát igyekszem megindokolni a rendezők fentiekhez hasonló változtatásainak természetét.

Ennek ellenére, a dolgozatban található összes elemzés igyekszik máshová helyezni a hangsúlyt, kiemelni a regény fontosabb témáit, melyek elárulnak valamit a mű keletkezéséről, háttéréről, de fontosak a filmadaptáció szempontjából is. Ennek következtében, például a Negyedik fejezetben, Virginia Woolf *Orlando*-jának elemzése során nagy hangsúlyt kap a rendező Sally Potter személye és korábbi munkássága. Az a tény, hogy a film hatvannégy évvel a regény publikálása után készült el, egy olyan korszakban, amikor a nemek kérdése igen fontos témának bizonyult, sokat elárul a színpalak mögötti kulturális és társadalmi változásokról. Hasonlóképpen, Kubrick rendezői stílusa például az operatóri munkára, és a különböző beállítások mögött rejlő értelmezésekre terelte a hangsúlyt, jóval nagyobb

mértékben, mint más filmeknél. A Nyolcadik fejezetben Fowles regényénél nagyobb szerepet kapott az irodalmi elemzés, melyben megpróbáltam számot adni a könyvben található szimbólumokról, vagy a szereplőket körülvevő misztériumról. Mindent összevéve, mint azt fentebb már említettem, úgy próbáltam megírni az egyes tanulmányokat, hogy a belőlük összeálló disszertáció egy fajta enciklopédiaként szolgálhasson azoknak, akiket adott esetben csak egy vagy két film érdekel. Így, bár összefoglalom a huszadik századi regény- és filmtörténetet a Második fejezetben, az egyes tanulmányok elején is igyekszem a fontosabb történésekre, hatásokra felhívni a figyelmet, bár itt az adott regénynek megfelelően esetlegesen más hangsúlyokkal, nagyobb részletességgel teszem azt. Ha a kitűzött célokat sikerült elérnem, akkor azok, akiket érdekel az irodalom, vagy a film, vagy éppen az adaptáció jelensége, nem csak hasznosnak, de reményeim szerint érdekesnek is fogják találni ezt a disszertációt.

ÖSSZEFOGALÁS

A jelen dolgozat újdonsága abban áll, hogy az adaptációkat, sőt, az irodalmi műveket is, alapvetően kulturális jelenségként taglalja. A disszertáció így nem csak szakemberek, diákok, de olyan emberek számára is számos hasznos információt nyújt, akik érdeklődnek a (brit) irodalom és film iránt. Bár nem egyszerű kikerülni az irodalmi mű elsőbbségéből kiinduló elfogult, immár gyakran berögzült nézőpontot, az egyes tanulmányok során mégis igyekeztem olyan alaposan és objektíven bemutatni a regényeket és azok film változatát, amennyire csak lehetséges. Reményeim szerint, a disszertációban található művek bemutatása révén a brit film új színben tűnhet fel, nagyobb elismerést kaphat. Ahogy Sarah Street fogalmaz:

Charles Barr (1986) leírja, miként került a brit film a filmtörténet és kritika oldalvonalára, s egyezett bele hallgatólagosan abba a véleménybe, melyet olyan rangos filmrendezők is vallottak, mint Francois Truffaut vagy Satyajit Ray, miszerint egy pár elszigetelt kivételtől eltekintve az angol filmek többnyire érdektelenek és alig érdemelnek nagyobb figyelmet. Az 1980-as és 90-es években ez a hozzáállás jobbra kiigazításra került.³

Reményeim szerint a jelen disszertáció is hozzájárul ehhez a kiigazításhoz. Segítségemre volt az a tény, hogy az angol regények, és az angol irodalom általában nagy becsben van tartva. Mivel a regény és a film nem választható el egymástól, a huszadik század pár regényére felhívva a figyelmet igyekeztem rámutatni az angol film értékére, sokszínűségére. Ha a

---

³ Sarah Street, *British National Cinema* (London: Routledge, 1997) 199.

kutatók őszintén tanulmányozzák az angolság fogalmát, a kulturális és irodalmi irányzatok mellett figyelembe kell venniük a nemzeti filmgyártást is, mely számos alapvető gondolattal illusztrálja, mit is jelent angolnak lenni.

